

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кафедра конституційного і міжнародного права факультету № 4

**МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО СЕМІНАРСЬКИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ**

з навчальної дисципліни

«Конституційне право»

**обов'язкових компонент освітньо-професійної програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**

**26 Цивільна безпека
262 Правоохоронна діяльність**

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 4
Протокол від 16.08.2023 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри конституційного і міжнародного права
факультету № 4 ХНУВС (протокол від 10.08.2023 № 15)

Розробники:

1. Доцент кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4 ХНУВС, к.ю.н., доцент Варунц Л.Д.
2. Старший викладач кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4 ХНУВС, к.ю.н. Філіпська Н.О.
3. Викладач кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4 ХНУВС Мальцев В.В.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, к.ю.н., доцент Зубенко Г.В.
2. Завідувач кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, к.ю.н., доцент Логвиненко І.А.

1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами

1.1. Денна форма навчання

	Кількість годин відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
	2 семестр						
Тема № 1: Конституційне право як галузь права, наука, навчальна дисципліна.	7	2	2	-	-	3	Тематична контрольна робота
Тема № 2: Конституція як основний закон суспільства і держави.	8	2	2	-	-	4	
Тема № 3: Засади конституційного ладу сучасної держави.	9	2	2	-	-	5	
Тема № 4: Конституційно-правове забезпечення державних символів України.	2	-	-	-	-	2	
Тема № 5: Конституційні засади громадянського суспільства.	7	-	2	-	-	5	
Тема № 6: Основи конституційно-правового статусу особи у сучасних державах.	12	2	2	2	-	6	
Тема № 7: Основи конституційно-правового статусу національних меншин у сучасних державах.	4	-	-	-	-	4	
Тема № 8: Гендерна рівність як основа демократичного суспільства.	5	-	2	-	-	3	
Тема № 9: Конституційно-правовий статус медіа в Україні.	3	-	-	-	-	3	

Тема № 10: Форми безпосередньої демократії.	9	2	2	-	-	5	
Тема № 11: Форма сучасних держав.	6	-	2	-	-	4	
Тема № 12: Система органів державної влади в сучасних країнах.	10	2	2	2	-	4	
Тема № 13: Глава держави в сучасних країнах.	2	-	-	-	-	2	
Тема № 14: Парламент у сучасних країнах.	4	-	-	-	-	4	
Тема № 15: Уряд у сучасних країнах.	2	-	-	-	-	2	
Тема № 16: Конституційно-правовий статус центральних органів виконавчої влади в Україні.	4	-	-	-	-	4	
Тема № 17: Судова влада в сучасних державах.	3	-	-	-	-	3	
Тема № 18: Конституційний контроль у практиці сучасних держав.	5	2	-	-	-	3	
Тема № 19: Правоохоронні органи сучасних країн.	5	-	-		-	5	
Тема № 20: Роль поліції в забезпеченні конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні.	4	-	-	-	-	4	
Тема № 21: Територіальна організація публічної влади в сучасних державах.	9	2	2	-	-	5	
Всього	120	16	20	4	-	80	Екзамен

1.2. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами (заочна форма навчання)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
	2 семестр						
Тема № 1: Конституційне право як галузь права, наука, навчальна дисципліна.	6	2	-	-	-	4	Тематична контрольна робота
Тема № 2: Конституція як основний закон суспільства і держави.	9	2	2	-	-	5	
Тема № 3: Засади конституційного ладу сучасної держави.	6	-	-	-	-	6	
Тема № 4: Конституційно-правове забезпечення державних символів України.	2	-	-	-	-	2	
Тема № 5: Конституційні засади громадянського суспільства.	4	-	-	-	-	4	
Тема № 6: Основи конституційно-правового статусу особи у сучасних державах.	9	2	2	-	-	5	
Тема № 7: Основи конституційно-правового статусу національних меншин у сучасних державах.	4	-	-	-	-	4	
Тема № 8: Гендерна рівність як основа демократичного суспільства.	4	-	-	-	-	4	
Тема № 9: Конституційно-правовий статус засобів масової інформації в Україні.	4	-	-	-	-	4	

Тема № 10: Форми безпосередньої демократії.	5	-	-	-	-	5	
Тема № 11: Форма сучасних держав.	7	2	-	-	-	5	
Тема № 12: Система органів державної влади в сучасних країнах.	7	-	2	-	-	5	
Тема № 13: Глава держави в сучасних країнах.	5	-	-	-	-	5	
Тема № 14: Парламент у сучасних державах.	6	-	-	-	-	6	
Тема № 15: Уряд у сучасних державах.	6	-	-	-	-	6	
Тема № 16. Конституційно-правовий статус центральних органів виконавчої влади в Україні	6	-	-	-	-	6	
Тема № 17: Судова влада в сучасних державах.	6	-	-	-	-	6	
Тема № 18: Конституційний контроль у практиці сучасних держав.	6	-	-	-	-	6	
Тема № 19: Правоохоронні органи сучасних держав.	5	-	-	-	-	5	
Тема № 20: Роль поліції в забезпеченні конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні	6	-	-	-	-	6	
Тема № 21: Територіальна організація публічної влади в сучасних державах.	7	-	2	-	-	5	
Всього	120	8	8	-	-	104	Екзамен

3. Методичні вказівки до семінарських занять

Тема № 1: Конституційне право як галузь права, наука, навчальна дисципліна.

Семінарське заняття № 1: Конституційне право як галузь права, наука, навчальна дисципліна.

Навчальна мета заняття: формування комплексного уявлення про конституційне право у всіх його трьох аспектах: як галузь права, науку та навчальну дисципліну.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття конституційного права як галузі права, науки, навчальної дисципліни.
2. Предмет і метод конституційно-правового регулювання.
3. Система конституційного права.
4. Конституційно-правові відносини: поняття, особливості, види. Суб'єкти та об'єкти конституційно-правових відносин.
5. Джерела конституційного права.

Методичні вказівки

Розкриваючи перше питання, здобувачі вищої освіти повинні дати визначення конституційного права як галузі права, науки та навчальної дисципліни та аргументовано пояснити різницю між ними. Необхідно визначити місце конституційного права як галузі в національній системі права, встановити співвідношення, що існує між конституційним правом як наукою та навчальною дисципліною. Охарактеризувати джерела, систему і функції конституційного права – науки і конституційного права – навчальної дисципліни.

При відповіді на друге питання варто розпочати із загальнотеоретичної тези про те, що всі галузі права розрізняються за двома критеріями: за предметом і методом правового регулювання. Слід звернути увагу на те, що означає «політичний зміст» і «правова форма» відносин, що складають предмет конституційного права.

Метод конституційного права слід розглядати як певний «правовий арсенал», що використовується для цілеспрямованого впорядкування політико-правових відносин. При цьому метод правового регулювання не може зводитися до якогось одного чи навіть кількох способів: особливості методу полягають як раз у неповторному поєднанні певних способів правового регулювання. Окремі способи можуть використовуватися і в інших галузях права, однак уся сукупність, конкретний «набір» цих способів, є неповторним.

Розглядаючи питання про систему конституційного права, слід виходити із загальнотеоретичного постулату про те, що ця система є відображенням, з одного боку, цілісності, єдності відповідних правових норм, а з іншого – їх

розмаїття, диференціації за окремими сферами політико-правового життя. Необхідно охарактеризувати кожен з елементів системи конституційного права, особливу увагу звернувши на інститути як найбільші структурні підрозділи цієї системи. При розгляді конституційно-правових норм як первинних, елементарних частин системи конституційного права, необхідно проаналізувати їх специфіку та видове розмаїття.

Відповідь на четверте питання передбачає з'ясування поняття конституційно-правових відносин та їх особливостей. Необхідно охарактеризувати суб'єктів та розглянути об'єкти конституційно-правових відносин, розкрити підстави виникнення і припинення конституційно-правових відносин.

Вивчення п'ятого питання передбачає аналіз джерел конституційного права з точки зору способів зовнішнього оформлення конституційно-правових норм та надання їм офіційного, загальнообов'язкового характеру. Освітлюючи питання про джерела конституційного права, потрібно відзначити, що конституції є основними джерелами даної галузі. Звичайні закони й інші нормативні акти є джерелами лише тоді, коли вони містять державно-правові норми. До числа найважливіших джерел конституційного права належать: конституційні закони, органічні закони, парламентські закони, нормативні акти урядів і глав держав, конституційні звичаї (у літературі їх називають конституційними угодами або конвенційними нормами), судові прецеденти, акти, що видаються в порядку тлумачення конституційних норм і законів, міжнародні і внутрішньодержавні договори.

Питання цільових виступів:

1. Конституція в системі джерел державного права зарубіжних країн.
2. Судовий прецедент як джерело конституційного права.
3. Система конституційного права зарубіжних країн.
4. Місце і роль конституційного права в національній системі права України.
5. Поняття та види інститутів конституційного права України.

Теми рефератів:

1. Основні напрями і школи в науці конституційного права.
2. Основні тенденції розвитку конституційного права.
3. Релігійне право як джерело конституційного права.
4. Роль конституційного звичаю в регулюванні державно-правових відносин у зарубіжних країнах.

Література:

Основна:

1. Конституційне право: підручник / МВС України. Харків. нац. ун-т внутр. справ: за заг. ред. О.С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М.І. Марчука [О.С. Бакумов, Л.Д. Варунц, Т. І. Гудзь та ін.]; передм. М.І. Марчука. Харків, 2019. 484 с.

2. Конституційне право: навч. посіб. / МВС України. Харків. нац. ун-т внутр. справ: за заг. ред М. І. Марчука [О.С. Бакумов, Л.Д. Варунц, Т. І. Гудзь та ін.]; передм. М.І. Марчука. Харків, 2017. 358 с.

3. Конституційне право України: підручник / Т. М. Слінько, Л. І. Летнянчин, Ф. В. Веніславський та ін.; за заг. ред. Т. М. Слінько. Харків: Право, 2020. 592 с.

4. Нестерович В.Ф. Практикум з Конституційного права України. Київ: Ліра-К, 2018. 639 с.

5. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн: академічний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 461 с.

Додаткова:

1. Рябовол Л.Т. Засади конституційного ладу України як предмет дослідження: обґрунтування необхідності впорядкування термінологічного апарату. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2 С. 49-52 URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/516806.pdf>

2. Федоренко В. Завдання та функції конституційного права як галузі конституційного права. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2021. № 1 (93). С. 80–89.

3. Федоренко В. Л. Система конституційного права: поняття та генезис. *Право і суспільство*. 2020. № 4. С. 35–46. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2020/4_2020/8.pdf

Тема № 2: Конституція як основний закон суспільства і держави.

Семінарське заняття № 2: Конституція як основний закон суспільства і держави.

Навчальна мета заняття: формування комплексного наукового уявлення про конституцію. При цьому слід звернути увагу на те, що термін «конституція» має тривалу історію і на сьогодні вживається в кількох значеннях, насамперед як «конституція юридична» і «конституція фактична».

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття і значення конституцій в різних країнах.
2. Юридичні властивості конституції.
3. Функції конституції.
4. Класифікація конституцій.
5. Юридична характеристика чинної Конституції України.
Конституційна реформа в Україні.

Методичні вказівки

При розгляді першого питання слід звернути увагу на те, що термін «конституція» має тривалу історію і на сьогодні вживається в кількох значеннях, насамперед як «конституція юридична» і «конституція фактична».

Необхідно з'ясувати зміст кожного з названих понять, розкрити співвідношення між ними.

Розкриваючи юридичні властивості конституції, слід навести їх перелік та зміст, акцентуючи увагу на тому, що окремі з них мають матеріальний (змістовний) характер, а інші є формальними (зовнішніми); проте лише в комплексі вони дають змогу чітко відмежувати конституцію від усіх інших нормативно-правових актів.

Третє питання плану передбачає з'ясування функцій конституції як основних напрямків її впливу на суспільство і державу. Необхідно сформулювати визначення функцій конституції, навести їх перелік і розкрити зміст кожної з них. При цьому слід мати на увазі, що перелік функцій конституції, що наводиться у спеціальній літературі, не є вичерпним.

Історія конституціоналізму налічує вже кілька століть. За цей час державно-правова думка і практика подарували світові величезну кількість різноманітних конституцій. Вивчення четвертого питання передбачає розгляд видів конституції залежно від застосування різних критеріїв класифікації та їх характеристику.

Відповідаючи на останнє питання плану, слід класифікувати чинну Конституцію України 1996 р. за всіма критеріями, що використовуються в науці конституційного права, у тому числі за історичними умовами прийняття (належністю до певного «покоління» конституцій), зовнішньою формою, порядком прийняття та зміни, формою правління, формою територіального устрою, політичним режимом, обсягом, ступенем відповідності реально існуючим суспільним відносинам тощо. Особливу увагу слід приділити конституційній реформі, розкрити її причини, основні напрямки та перспективи.

Питання цільових виступів:

1. Класифікація конституцій.
2. Суть, мета й основні напрями здійснення конституційної реформи в Україні.
3. Порядок внесення змін до Конституції України.

Теми рефератів:

1. Конституційний процес в Україні: історичний досвід, сучасний стан і перспективи.
2. Мова і стиль конституції.

Література:

Основна:

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. (із змін.). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
3. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.

4. Конституція Автономної Республіки Крим від 21 жовтня 1998 р., затв. Законом України від 23 грудня 1998 р. № 350-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 5-6. Ст. 43.

5. Закоморна К.О. Державне (конституційне) право зарубіжних країн (навчальні матеріали та схеми): посіб. для підгот. до іспитів. Харків: Право, 2016. 278 с.

6. Конституційне право: підручник / МВС України. Харків. нац. ун-т внутр. справ: за заг. ред. О.С. Бакумова, Т.І. Гудзь, М.І. Марчука [О.С. Бакумов, Л.Д. Варунц, Т.І. Гудзь та ін.]; передм. М.І. Марчука. Харків, 2019. 484 с.

7. Конституційне право: навч. посіб. / МВС України. Харків. нац. ун-т внутр. справ: за заг. ред. М.І. Марчука [О.С. Бакумов, Л.Д. Варунц, Т.І. Гудзь та ін.]; передм. М.І. Марчука. Харків, 2017. 358 с.

8. Нестерович В.Ф. Практикум з Конституційного права України. Київ: Ліра-К, 2018. 639 с.

9. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн: академічний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 461 с.

Додаткова:

1. Рабінович С. П. Чинність і дієвість конституції: нормативізм versus соціологія права. *Соціально-правові студії*. 2018. Вип. 1. С. 4-10. URL: http://www.sls.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/arhiv/SPS_2018_1/03.pdf

2. Федоренко В. Завдання та функції конституційного права як галузі конституційного права. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2021. № 1 (93). С. 80–89.

3. Федоренко В. Л. Система конституційного права: поняття та генезис. *Право і суспільство*. 2020. № 4. С. 35–46. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2020/4_2020/8.pdf

Тема № 3: Засади конституційного ладу сучасної держави.

Семінарське заняття № 3: Засади конституційного ладу сучасної держави.

Навчальна мета заняття: з'ясувати поняття конституційного ладу, його ознаки та умови; визначити взаємозв'язок між конституційним ладом та політикою держави; дати загальну характеристику засад конституційного ладу сучасної держави як провідного конституційно-правового інституту; з'ясувати способи конституційного регулювання політичної системи на сучасному етапі державотворення.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття конституційного ладу та його співвідношення із засадами конституційного ладу сучасної держави.

2. Конституційне закріплення політичної системи на сучасному етапі державотворення та її основні елементи.

3. Економічна система та її конституційно-правове регулювання.
4. Конституційне регулювання соціальних відносин.
5. Конституційне регулювання духовно-культурних відносин у сучасному суспільстві.

Методичні вказівки

Розкриваючи перше питання плану, варто звернути увагу на те, що в сучасній юридичній науці існує певне розмаїття поглядів на те, що таке конституційний лад та як він співвідноситься з державним, політичним та суспільним ладом. Слід з'ясувати поняття «суспільний лад» та його складових елементів. При цьому слід мати на увазі, що суспільний лад певної країни – явище об'єктивне. Воно відображає загальні закономірності суспільного розвитку і, водночас, специфіку базових суспільних відносин певної країни. Можливості юридичного впливу на суспільний лад значно обмежені. Проте у будь-якому державно-організованому суспільстві найбільш суттєві риси суспільного ладу неодмінно отримують юридичне закріплення. Суспільний лад у конституційній формі закріплення називається конституційним ладом.

Розглядаючи питання щодо співвідношення понять конституційного ладу та засад конституційного ладу необхідно виходити з того, що інститут засад конституційного ладу посідає провідне місце в системі державного (конституційного) права будь-якої країни, оскільки відповідні принципи закріплені нормами даного інституту, мають вихідне, визначальне значення для всіх інших конституційно-правових інститутів. Необхідно дати визначення засад конституційного ладу як системи правових норм, що закріплюють фундаментальні політико-правові принципи, та розкрити їх зміст. назвати принципи конституційного ладу України, як то: народний і державний суверенітет, республіканізм, унітаризм, демократизм, поділ державної влади, верховенство права тощо. При цьому слід звернути увагу на системність тих принципів, що становлять засади конституційного ладу, їх взаємний зв'язок і взаємообумовленість. Варто зазначити перелік ознак, які відрізняють ті принципи, що становлять засади конституційного ладу, від усіх інших правових принципів.

При відповіді на друге питання слід акцентувати увагу на конституційно-правових аспектах політичної системи. Необхідно дати визначення політичної системи, з'ясувати існуючі способи її закріплення у конституціях сучасних країн.

Подальший розгляд питання пов'язаний із структурними елементами політичної системи, якими є: а) держава в особі всіх трьох гілок влади зверху донизу; б) політичні партії, підприємницькі структури, профспілки, різноманітні асоціації (антивоєнні, екологічні, громадської думки); в) медіа (так звана четверта гілка влади); г) церква. Усі згадані інститути утворюють механізм здійснення політичної влади, дають уявлення про структуру політичної організації суспільства. Необхідно розкрити сутність і зміст кожного елементу, при цьому, основну увагу варто приділити державі як головному суб'єкту політичної системи. слід мати на увазі, що склад принципів, які

стосуються політичної, економічної, соціальної систем суспільства суттєво різняться у різних країнах. Доцільно звернутись до текстів конституцій різних країн.

Розкриваючи третє питання плану, слід звернути увагу на конституційно-правове регулювання економічної системи (форми власності; державне регулювання економіки, антимонопольне законодавство).

При розгляді четвертого питання, необхідно дати загальну характеристику конституційно-правовому регулюванню соціальних відносин, розкрити конституційно-правові принципи соціальної політики держав та їх реалізацію. Звернути увагу і на такі поняття як: структура суспільства, соціальна держава тощо.

Наступне питання плану необхідно розглядати, розпочинаючи із загальної характеристики конституційно-правових основ духовно-культурних відносин: освіта, наука, культура, релігія. Слід розкрити конституційно-правові аспекти взаємовідносин між державою і церквою. Необхідно звернути увагу на конституційно-правові основи міжнаціональних відносин, мовну політику держави та її закріплення.

Питання цільових виступів:

1. «Політичний плюралізм»: практичне значення для розвитку демократичної держави.
2. Інституціоналізація політичних партій.
3. Економічний плюралізм (багатоманітність) як основа економічної системи України.
4. Конституційний принцип найвищої соціальної цінності людини: його зміст та значення для розбудови України як правової, демократичної держави.

Теми рефератів:

1. Розподіл влад у сучасній державі.
2. Держава як головний суб'єкт політичної системи.
3. Держава і об'єднання громадян.
4. Конституційно-правовий статус основних суб'єктів політичної системи України.
5. Державне регулювання економіки і антимонопольне законодавство.
6. Конституційно-правові принципи соціальної політики держави та їх реалізація.
7. Конституційно-правові основи духовно-культурних відносин у сучасній державі.
8. Конституційно-правові основи міжнаціональних відносин.

Література:

Основна:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. (із змін.)
URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

2. Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
3. Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 53. Ст. 799.
4. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
5. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 р. № 987-XII (із змін.) URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/987-12>
6. Актуальні проблеми конституційного права України: підручник. Київ: Центр учб. літ., 2017. 553 с.
7. Конституційне право: підручник / МВС України. Харків. нац. ун-т внутр. справ: за заг. ред. О.С. Бакумова, Т.І. Гудзь, М.І. Марчука [О.С. Бакумов, Л.Д. Варунц, Т.І. Гудзь та ін.]; передм. М.І. Марчука. Харків, 2019. 484 с.
8. Конституційне право: навч. посіб. / МВС України. Харків. нац. ун-т внутр. справ: за заг. ред. М.І. Марчука [О.С. Бакумов, Л.Д. Варунц, Т.І. Гудзь та ін.]; передм. М.І. Марчука. Харків, 2017. 358 с.

Додаткова:

1. Берченко Г. В. Декомунізація в Україні: конституційно-правові аспекти. *Форум права*. 2017. № 4. С. 13-23. URL: http://nbuv.gov.ua/u/jrn/fp_index.htm_2017_4_4
2. Рябовол Л.Т. Засади конституційного ладу України як предмет дослідження: обґрунтування необхідності впорядкування термінологічного апарату. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2 С. 49-52 URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/516806.pdf>
3. Шемшученко Ю.С., Батанов О.В. Правова позиція щодо статусу Автономної Республіки Крим. URL: http://www.google.com.ua/url?url=http://idpnan.org.ua/images/files/pravova_pozicija_shodo_statusu_avtonomnoii_respubliki_krim.doc&rct=j&q=&esrc=s&sa=U&ved=0ahUKEwi9_ISws7nKUAhVDmHIKHdcvAxx4ChAWCCkwBA&usg=AFQjCNECUeoQqgQFO_zm4YNA29uPHyXyyg

Тема № 5: Конституційні засади громадянського суспільства.

Семінарське заняття № 4: Конституційні засади громадянського суспільства.

Навчальна мета заняття: дати загальну характеристику конституційним засадам громадянського суспільства. Визначити ознаки, інститути громадянського суспільства, конституційні передумови становлення громадянського суспільства в Україні.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття та ознаки громадянського суспільства.
2. Інститути громадянського суспільства.
3. Конституційно-правовий статус громадських формувань.
4. Конституційні передумови становлення громадянського суспільства в Україні.

Методичні вказівки:

Розгляд питань теми слід розпочати з аналізу еволюції та становлення ідеї громадянського суспільства, для чого необхідно звернути увагу на концепцію громадянського суспільства як сферу недержавних суспільних відносин, що так чи інакше співвідноситься і взаємодіє з державою як політичним інститутом. При цьому варто пам'ятати, що еволюція громадянського суспільства та уявлень про нього (формування ідеалу) почала формуватися на зорі нового часу, розвивалась і змінювала свій зміст паралельно з розвитком суспільної реальності, яку вона позначала.

При відповіді на перше питання необхідно дати визначення громадянського суспільства та проаналізувати його основні ознаки. Слід акцентувати увагу на тому, що громадянське суспільство – це складне соціальне утворення, що має певну структуру та інститути. Необхідно визначити сутність громадянського суспільства, структуру, функції.

Розкриваючи друге питання плану, слід розглянути основні інститути громадянського суспільства, що забезпечують умови для самореалізації окремих індивідів і колективів (власність, екологічна безпека, вільне підприємництво, сім'я, освіта, культура, медіа тощо), розкрити поняття, сутність, функції політичних партій як інституту громадянського суспільства. Розкрити і такі питання, як: держава і об'єднання громадян (асоціації, громадські організації, конгреси, рухи, спілки, фонди, тощо). Звернути увагу на питання щодо взаємодії держави і політичних партій: проблеми удосконалення. Релігійні організації і держава: організаційно-правова взаємодія.

При відповіді на третє питання необхідно пам'ятати, що важливим елементом громадянського суспільства є громадські формування, серед яких особливе місце займають політичні партії. Доцільно дати визначення політичній партії, показати її роль у формуванні та функціонуванні державної влади, у житті суспільства. Далі слід охарактеризувати види партійних систем та політичних партій, при цьому варто пам'ятати, що ці поняття не є тотожними. Окрема увагу має бути приділена питанню щодо інституціоналізації політичних партій.

Останнє питання стосується конституційних передумов становлення громадянського суспільства в Україні. При цьому, необхідно виходити з того, що громадянське суспільство в сучасному його розумінні являє собою необхідний і раціональний спосіб співіснування людей, який базується на свободі, праві і демократії при розумно необхідному втручанні держави. Таке суспільство є природною формою соціальної організації. З такої моделі і виходить чинна Конституція України, закріплюючи засади правового статусу

основоположних структур громадянського суспільства, характер, принципи і зміст їх взаємовідносин з державними інституціями, які необхідно розглянути більш детально. Крім того, необхідно акцентувати увагу на тому, що юридичною формою існування громадянського суспільства є правова держава.

Питання цільових виступів:

1. Еволюція та становлення ідеї громадянського суспільства.
2. Основні інститути громадянського суспільства, що забезпечують умови для самореалізації окремих індивідів та колективів.

Теми рефератів:

1. Взаємодія держави і політичних партій: проблеми удосконалення.
2. Релігійні організації і держава: організаційно-правова взаємодія.
3. Політичні партії як інститут громадянського суспільства.
4. Конституційно-правовий статус громадських формувань у зарубіжних країнах.

Література:

Основна:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. (із змін.). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>
3. Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2365-III (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>
4. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 р. № 987-XII (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/987-12>
5. Конституційне право: підручник / МВС України. Харків. нац. ун-т внутр. справ: за заг. ред. О.С. Бакумова, Т.І. Гудзь, М.І. Марчука [О.С. Бакумов, Л.Д. Варунц, Т.І. Гудзь та ін.]; передм. М.І. Марчука. Харків, 2019. 484 с.
6. Конституційне право: навч. посіб. / МВС України. Харків. нац. ун-т внутр. справ: за заг. ред. М.І. Марчука [О.С. Бакумов, Л.Д. Варунц, Т.І. Гудзь та ін.]; передм. М.І. Марчука. Харків, 2017. 358 с.
7. Нестерович В.Ф. Практикум з Конституційного права України. Київ: Ліра-К, 2018. 639 с.
8. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країни: академічний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 461 с.

Додаткова:

1. Мельничук О. П. Відокремлення держави та релігійних організацій в сучасних умовах державотворення: правова природа, зміст та види. *Правова позиція*. 2020. № 2 (27). С. 178–182. URL: <http://legalposition.umsf.in.ua/archive/2020/2/34.pdf>

2. Міжнародні засоби захисту прав та свобод людини і громадянина: *матеріали Всеукраїнського науково-практичного круглого столу*, 06 березня 2018 року. м. Ірпінь, УДФС України, 2018 р. 232 с.

Тема № 6: Основи конституційно-правового статусу особи у сучасних державах.

Семінарське заняття № 5: Основи конституційно-правового статусу особи у сучасних державах: загальна характеристика.

Навчальна мета заняття: охарактеризувати елементи основ правового статусу особи, розкрити сутність і зміст конституційних прав, свобод та обов'язків громадян як головного елемента основ правового статусу особи.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття та елементи правового статусу особи. Юридична відповідальність особи.
2. Види правового статусу особи.
3. Основні (конституційні) права та свободи людини і громадянина.
4. Основні (конституційні) обов'язки як елемент правового статусу особи.
5. Гарантії реалізації основних прав і свобод.

Методичні вказівки

Дана тема є однією з ключових тем конституційного права, оскільки сучасний конституціоналізм виходить з постулату про найвищу соціальну цінність людини.

Розкриваючи перше питання плану, слід сформулювати визначення основ правового статусу особи. При цьому, варто мати на увазі, що основи правового статусу особи є історично змінюваною категорією, що наповнюється дедалі глибшим змістом і найбільш концентровано відображає прогрес суспільства і держави. Необхідно навести перелік усіх елементів правового статусу особи та розкрити їх зміст. Відповідь щодо принципів правового статусу громадян України має ґрунтуватися на загальнотеоретичних постулатах про сутність і види правових принципів, способи їх об'єктивації. Необхідно навести перелік загальних і спеціальних принципів правового статусу громадян України, розкрити зміст кожного з них. Особливу увагу слід звернути на ті принципи, що становлять засади конституційного ладу України, насамперед принципи найвищої соціальної цінності людини, верховенства права, рівноправності, визнання міжнародно-правових стандартів. Разом з тим, необхідно пам'ятати, що питання про структуру правового статусу особи є одним із найбільш дискусійних в юридичній літературі, а тому його елементний склад необхідно розглянути у широкому та вузькому сенсі слова.

Відповідь на друге питання передбачає аналіз існуючих видів правового статусу особи. Необхідно розкрити зміст «загального», «спеціального» та «індивідуального» правового статусу та показати їх співвідношення.

Відповідь на третє та четверте питання теми має бути присвячена базовим елементам правового статусу особи, таким як конституційні права, свободи та обов'язки. Необхідно сформулювати визначення основних (конституційних) прав і свобод, викласти їх сутнісні ознаки та класифікувати їх за різними критеріями. Окремо слід спинитися на кожній з груп основних прав, розкрити їх зміст та спосіб конституційного закріплення. Аналогічно слід підходити й до викладення питання про основні обов'язки. Особливу увагу слід звернути на те, що на відміну від відкритого переліку основних прав перелік основних обов'язків є вичерпним і розширювальному тлумаченню не підлягає.

Звертаючись до останнього питання теми, слід сформулювати їх визначення, відмежувати їх від інших елементів правового статусу особи. Необхідно навести класифікацію гарантій реалізації основних прав і свобод. Особливу увагу слід звернути на роль і місце поліції серед інституційних гарантій реалізації основних прав і свобод громадян.

Питання цільових виступів:

1. Права індивіда і колективні права в Конституції України.
2. Права людини і формування правової держави в умовах реформування політичного та економічного ладу в Україні.

Теми рефератів:

1. Проблема соціально-економічних гарантій прав людини і громадянина в Україні.
2. Основні політико-правові концепції прав людини.
3. Рівноправність і соціальна нерівність. Рівність перед законом і судом.

Література:

Основна:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. (із змін.). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV (із змін.). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>
3. Про захист персональних даних: Закон України від 1 червня 2010 р. № 2297-VI (із змін.). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2297-1>
4. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII (із змін.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
5. Конституційне право: навч. посіб. / МВС України. Харків. нац. ун-т внутр. справ: за заг. ред М.І. Марчука [О.С. Бакумов, Л.Д. Варунц, Т.І. Гудзь та ін.]; передм. М.І. Марчука. Харків, 2017. 358 с.
6. Нестерович В.Ф. Практикум з Конституційного права України. Київ: Ліра-К, 2018. 639 с.
7. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн: академічний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 461 с.

Додаткова:

1. Афанасенко С. І. Конституційні гарантії прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 3. С. 3–5.

1. Варунц Л.Д. Конституційно-правове становище корінних народів Канади: проблемні питання *Вісник Національного університету імені Каразіна*. Серія «Право». 2018. Вип. 25. С. 48-53. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/issue/view/787/957>

2. Кардаш А. В. Інформація про особу та персональні дані: окремі аспекти співвідношення. *Форум права*. 2017. № 4. С. 87-92. URL: http://nbuv.gov.ua/u/jrn/fp_index.htm_2017_4_15

3. Філіпська Н.О. Реалізація конституційного права на працю особами з обмеженими можливостями *Конституційно-правові академічні студії*. 2018. № 2. С. 70-78. URL: <http://konstlegalstudies.com.ua/wp-content/uploads/2020/08/2-2018.pdf>

4. Філіпська Н.О. Гарантії реалізації виборчих прав осіб з обмеженою внаслідок психоінтелектуальних вад дієздатністю. *Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)*. 2019. № 3. С. 95-99.

5. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України с прав людини. Про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. Київ, 2023. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/>

Практичне заняття

Навчальна мета заняття: Сформувати комплексне уявлення про громадянство як провідний елемент основ правового статусу особи, визначити особливості правового статусу осіб, які не є громадянами (підданими) держави.

Кількість годин – 2 год.

Місце проведення – навчальна аудиторія (згідно з розкладом занять).

Навчальні питання

1. Поняття і принципи громадянства України.
2. Набуття та припинення громадянства України.
3. Особливості вирішення питань щодо громадянства України.
4. Конституційно-правовий статус іноземців та осіб без громадянства в Україні.

Письмові завдання

1. Охарактеризуйте принципи громадянства та їх значення в регулюванні відносин між громадянином та державою.

2. Визначте основні підстави та умови набуття та припинення громадянства в Україні та порівняйте із законодавством інших країн.

Обґрунтуйте свою відповідь.

3. Задача. Особа подала документи на прийняття до громадянства України, проте має неповнолітніх дітей. Як буде вирішуватися питання щодо громадянства дітей у цьому випадку?

4. Задача. Олена, громадянка України, вийшла заміж за громадянина Італії та отримала італійське громадянство. Через деякий час вони розлучилися, і Олена вирішила повернутися до України. Чи зберігає Олена громадянство України, і які дії їй необхідно здійснити для відновлення громадянства, якщо воно було втрачено?

5. Задача. Андрій, який має статус біженця в Україні, подав документи на отримання українського громадянства. Які особливості розгляду його заяви, і як наявність статусу біженця впливає на процес набуття громадянства України?

План проведення заняття

I. Порядок проведення вступу до заняття. У вступній частині заняття артикулюється його мета та обрані навчальні питання, які будуть розглядатися. Оголошуються завдання, які сприятимуть досягненню навчальної мети. Акцентується важливість поняття і принципів громадянства, процесів набуття та припинення громадянства, а також особливостей громадянства України.

II. Порядок проведення основної частини заняття. Практичне опанування навчального матеріалу розпочинається з обговорення поняття і принципів громадянства. Слухачі формулюють визначення громадянства, розкривають його сутність та ознаки, а також аналізують загальні та спеціальні принципи громадянства.

Обговорення питань набуття та припинення громадянства включає вивчення підстав та умов набуття громадянства в різних країнах, а також аналіз категорій осіб, які не можуть бути прийняті до громадянства. Особлива увага приділяється визначенню громадянства дітей.

Детальний аналіз громадянства України включає вивчення особливостей вирішення питань щодо громадянства України, аналіз Конституції України, Закону України «Про громадянство України» та інших регулятивних документів.

Вивчення категорій осіб, які не є громадянами держави, охоплює розгляд понять «іноземець», «особа без громадянства», «біпатрид», а також аналіз їх правових статусів та особливостей перебування в Україні. Окрема увага зосереджується на правовому статусі біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Під час заняття активно використовуються ситуативні завдання, моделювання практичних ситуацій та аналіз конкретних казусів. Для поточного контролю рівня знань слухачів використовуються тестові завдання. Всі відповіді та вирішені завдання документуються у письмовій формі з посиланням на відповідні нормативні документи.

III. Порядок проведення заключної частини заняття. У заключній частині заняття робиться підсумок обговорення навчальних питань, визначаються ключові аспекти та принципи громадянства та його особливості в Україні. Здобувачі мають можливість задати залишкові питання та обговорити їх з викладачем та одногрупниками. Заключна частина також може включати коротке тестування для перевірки рівня засвоєння матеріалу.

Література

Основна:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. (із змін.). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 р. № 2235-III (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>
3. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 8 липня 2011 р. № 3671-VI (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>
4. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22 вересня 2011 р. № 3773-VI (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>
5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV (із змін.). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>
6. Про національні меншини (спільноти) України: Закон України від 13 грудня 2022 р. № 2827-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#n153>
7. Конституційне право: підручник / МВС України. Харків. нац. ун-т внутр. справ: за заг. ред. О.С. Бакумова, Т.І. Гудзь, М.І. Марчука [О.С. Бакумов, Л.Д. Варунц, Т.І. Гудзь та ін.]; передм. М.І. Марчука. Харків, 2019. 484 с.
8. Конституційне право: навч. посіб. /МВС України. Харків. нац. ун-т внутр. справ: за заг. ред М.І. Марчука [О.С. Бакумов, Л.Д. Варунц, Т.І. Гудзь та ін.]; передм. М.І. Марчука. Харків, 2017. 358 с.
9. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн: академічний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 461 с.

Додаткова:

1. Дрьомов С. В. Інститут громадянства як регулятор впливу на стан забезпечення національної безпеки України: аналіт. доп. Київ: НІСД, 2017. 52 с. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Institut_Gromadyanstva_Print_Bleed=3mm-b18af.pdf
2. Кінаш А. Б. Міжнародно-правові акти про принципи громадянства та їх дія на тимчасово окупованій території України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 393–404. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2018_1_35
3. Софінська І. Безгромадянство: виникнення явища та правове регулювання. *Право і суспільство*. 2018. № 5. С. 47–53. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/5_2018/part_1/10.pdf

Тема № 8: Гендерна рівність як основа демократичного суспільства.

Семінарське заняття № 6: Гендерна рівність як основа демократичного суспільства.

Навчальна мета заняття: визначити поняття гендеру та гендерної рівності в Україні та в інших країнах; вивчити нормативно-правову основу гендерної рівності в Україні та державні гарантії щодо її дотримання.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Стать та гендер – поняття та відмінності.
2. Поняття та складові гендерної рівності.
3. Вплив форми правління, політичного режиму на гендерну рівність.
4. Гендерна рівність в Україні. Система державних гарантій, гендерна експертиза.
5. Забезпечення гендерної рівності у системі правоохоронних органів України.

Методичні вказівки

Розкриваючи перше питання плану необхідно дати визначення поняттям «стать» та «гендер», визначивши їх основні ознаки, біологічні та соціальні. Визначити передумови виникнення поняття гендеру як сукупності соціальних функцій людини, чоловіка або жінки. Потрібно розмежувати зазначені поняття, розкрити їх відмінності.

При відповіді на друге питання необхідно визначити поняття гендерної рівності у сучасному розумінні. Зазначити, що гендерна рівність є важливою складовою принципу рівності прав людини та являє собою ідентичність прав особи, незалежно від її біологічної статі та гендеру. Тут потрібно виокремити складові гендерної рівності, дати стислу характеристику понять маскулінність, фемінність та андрогінність.

Висвітлення третього питання плану передбачає вивчення та аналіз форми правління та суспільно-політичного ладу деяких країн та фактичного стану рівності прав залежно від статі та гендеру. Відповідаючи на це питання, необхідно провести паралелі щодо стану дотримання принципу рівності у різних країнах, звертаючи увагу на пануючий там устрій. Зупинити увагу на особливостях реалізації прав та обов'язків чоловіків та жінок у країнах Європи, Азії, Африки тощо.

Відповідаючи на четверте питання слід визначити сучасний стан дотримання гендерної рівності в Україні, беручи до уваги діяльність державних органів та недержавних громадських правозахисних об'єднань. Слід дати визначення гендерної симетрії та асиметрії та показати вплив цих факторів на стан дотримання принципу рівності. Доцільно назвати систему державних гарантій щодо забезпечення даного принципу, в тому числі й проведення гендерної експертизи, її види та порядок проведення.

Розкриваючи останнє питання плану слід розглянути стан гендерної рівності у правоохоронних органах України. Визначити виключно важливу роль і чоловіків, і жінок в ефективній роботі правоохоронних органів, спираючись на позитивний досвід інших країн.

Питання цільових виступів:

1. Гендерна асиметрія як передумова соціальної нерівності.
2. Політика гендерної рівності в ООН.
3. Діяльність правозахисних організацій з питань гендерної рівності.
4. Шляхи вирішення гендерного паритету в державних органах влади.

Теми рефератів:

1. Законодавчі кроки щодо забезпечення гендерної рівності в українському суспільстві.
2. Гендерна рівність в країнах Північної Європи.
3. Інституційна система механізму забезпечення гендерної рівності в Україні.

Література:

Основна:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. (із змін.). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 р. № 776/97-ВР (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр>
3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV (із змін.). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>
4. Конституційне право: підручник / МВС України. Харків. нац. ун-т внутр. справ: за заг. ред. О.С. Бакумова, Т.І. Гудзь, М.І. Марчука [О.С. Бакумов, Л.Д. Варунц, Т.І. Гудзь та ін.]; передм. М.І. Марчука. Харків, 2019. 484 с.
5. Конституційне право: навч. посіб. / МВС України. Харків. нац. ун-т внутр. справ: за заг. ред. М. І. Марчука [О.С. Бакумов, Л.Д. Варунц, Т.І. Гудзь та ін.]; передм. М.І. Марчука. Харків, 2017. 358 с.

Додаткова:

1. Брисковська О. М., Грига М. А. Аспекти забезпечення гендерної рівності в органах поліції // Розуміння маскулінності та гендерної рівності в секторі безпеки України та представлення результатів дослідження: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 25 березня 2021 року). Київ. 2021. С. 47–49. URL: https://www.naiu.kiev.ua/files/zakon_ukr/gender/2021_03_25/konf_250321.pdf
2. Буковинська Н. Гендерна рівність: шлях до успіху чи загроза майбутньому? *Конституційне право*. 2017. № 3. С. 191–194 URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/3/43.pdf>

Тема № 10: Форми безпосередньої демократії.

Семінарське заняття № 7: Форми безпосередньої демократії

Навчальна мета заняття: сформулювати цілісне уявлення про виборче право, розкрити сутність та юридичну природу референдуму, з'ясувати його

значення для реалізації народного суверенітету, визначити інші форми безпосередньої демократії у сучасних державах.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття та соціальне призначення виборів. Види виборів.
2. Об'єктивне і суб'єктивне виборче право сучасних держав. Принципи виборчого права.
3. Сучасні виборчі системи: поняття, види, особливості.
4. Виборчий процес та його основні стадії. Органи, на які покладається організація та проведення виборів.
5. Загальна характеристика референдного процесу у сучасних державах.
6. Інші форми безпосередньої демократії у сучасних державах.

Методичні вказівки

Приступаючи до висвітлення даної теми, насамперед слід визначити поняття форм безпосередньої демократії. При цьому варто відзначити видове розмаїття таких форм та різний ступінь їх використання в тих чи інших країнах. Слід мати на увазі, що попри весь демократизм означених форм, їх не можна використовувати зайве часто, оскільки кожна з них передбачає необхідність громадян відволікатися від своїх повсякденних справ (трудових, побутових тощо).

Відповідь на перше питання плану має розпочинатися з визначення поняття виборів, їх сутнісних рис і відмінностей від інших форм безпосередньої демократії. Слід вказати функції та соціальне призначення виборів, їх позитивні та негативні риси. Розглянути види виборів залежно від існуючих критеріїв.

Відповідь на друге питання повинна включати визначення об'єктивного і суб'єктивного виборчого права та з'ясування взаємозв'язку між ними. Необхідно розкрити поняття активного і пасивного виборчого права. Принципи виборчого права слід розглядати з точки зору конституційно-правової теорії та виборчого законодавства. Слід відмежувати поняття «принципи виборчого права» від суміжних понять, зокрема від таких, як «принципи виборчої системи» та «принципи виборчого процесу». Необхідно визначити видове розмаїття та цільове призначення виборчих цензів, а також вказати, чому вимоги до носіїв пасивного виборчого права зазвичай вищі від тих, що ставляться до носіїв активного виборчого права.

Третє питання плану передбачає з'ясування поняття «виборча система» у широкому і вузькому сенсі. Необхідно вказати, які саме відносини, суб'єкти та суспільні інститути складають виборчу систему у широкому сенсі слова. Розкриваючи поняття виборчої системи у вузькому розумінні, необхідно акцентувати увагу на її правовій природі та видовому розмаїтті. Слід розкрити сутність основних виборчих систем і навести позитивні та негативні сторони кожної з них. Розглядаючи питання про способи розподілу мандатів, варто використовувати наочні способи (схеми, таблиці тощо). Треба мати на увазі, що розмаїття виборчих систем є свідченням пошуку дедалі більш ефективних і

демократичних способів відтворення волі народу у складі представницьких органів.

При відповіді на четверте питання плану слід показати, що вибори не зводяться до голосування на виборчій дільниці, а являють собою тривалий процес, що складається з багатьох етапів і у якому бере участь чимало різних суб'єктів – від кандидатів на виборні посади до членів виборчих органів та офіційних спостерігачів. Необхідно розкрити зміст основних стадій виборчого процесу та роль тих чи інших суб'єктів на кожній з них. Слід акцентувати увагу на тому, які саме органи здійснюють підготовку та проведення виборів, а також за чий рахунок здійснюється фінансування виборчої кампанії. Слід також висвітлити питання, пов'язані із виборчим правом і виборчою системою України, основними стадіями виборчого процесу та статусом його учасників. Необхідно охарактеризувати принципи виборчого права, проаналізувати всі види виборчих систем, які використовуються на загальнодержавних та місцевих виборах в Україні, розкрити зміст кожної із стадій виборчого процесу. При цьому треба звернути увагу на логічний зв'язок між стадіями та склад їх учасників.

Розкриваючи п'яте питання плану, необхідно навести визначення референдуму, з'ясувати його відмінність від інших форм безпосередньої демократії, здійснити класифікацію референдумів за різними критеріями, з'ясувати коло питань, які можуть бути предметом того чи іншого виду референдумів, з'ясувати юридичні наслідки проведення референдуму. Особливу увагу слід звернути на відмінність юридичних наслідків нормативного і консультативного референдумів.

Останнє питання плану передбачає аналіз таких форм безпосередньої демократії як: народна правотворча (законодавча) ініціатива, загальні збори населення, народні обговорення, плебісцити, відкликання депутатів тощо.

Питання цільових виступів:

1. Виборчі цензи у зарубіжних країнах.
2. Особливості підрахунку голосів на виборах у зарубіжних країнах.
3. Конституційно-правове регулювання виборів в Україні.

Теми рефератів:

1. Органи, на які покладається організація та проведення виборів у зарубіжних країнах.
2. Конституційно-правовий статус Центральної виборчої комісії.
3. Народна законодавча ініціатива, народне вето та інші форми безпосередньої демократії.

Література:

Основна:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. (із змін).
URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

2. Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 р. № 396-IX (із змін.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>
3. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 26 січня 2021 р. № 1135-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text>
4. Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 30 червня 2004 р. № 1932-VI (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1932-15/page2>
5. Закоморна К.О. Державне (конституційне) право зарубіжних країн (навчальні матеріали та схеми): посіб. для підгот. до іспитів. Харків: Право, 2016. 278 с.
6. Конституційне право: підручник / МВС України. Харків. нац. ун-т внутр. справ: за заг. ред. О.С. Бакумова, Т.І. Гудзь, М.І. Марчука [О.С. Бакумов, Л.Д. Варунц, Т.І. Гудзь та ін.]; передм. М.І. Марчука. Харків, 2019. 484 с.
7. Конституційне право: навч. посіб. / МВС України. Харків. нац. ун-т внутр. справ: за заг. ред. М.І. Марчука [О.С. Бакумов, Л.Д. Варунц, Т.І. Гудзь та ін.]; передм. М.І. Марчука. Харків, 2017. 358 с.
8. Нестерович В.Ф. Практикум з Конституційного права України. Київ: Ліра-К, 2018. 639 с.
9. Нестерович В.Ф. Виборче право України: підручник. Київ: Ліра-К, 2017. 503 с.
10. Совгиря О.В. Конституційне право України. Повний курс: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 554 с.
11. Савчин, М.В. Порівняльне конституційне право: навч. посіб.. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 327 с.
12. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн: академічний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 461 с.

Додаткова:

1. Батан Ю.Д., Стаднік О.І. Реформування систем місцевих виборів в Україні в контексті європейського досвіду. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. Вип. 73. С. 32–43. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2020/02/batan_stadnik_73.pdf
2. Гудзь Л., Гудзь Т. Принципи загального виборчого права: міжнародні стандарти та перспективи законодавчої реалізації в Україні. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2020. С. 30–39. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/16370/>
3. Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права: матеріали Венеціанської комісії: пер. з англ. / за ред. Ю. Клочковського. Вид. 3-є, виправл. і доповн. Ч. 2. Київ: Логос, 2016. 500 с.
4. Клочковський Ю.Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні. Київ: Ваіте, 2018. 908 с.
5. Коломієць Ю. М., Гудзь Л. В. Правопорушення на виборах в Україні та шляхи їх подолання. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. 2019. № 6 (46). С. 51–54.

6. Марцеляк О.В., Марцеляк С.М. Правова природа й види цензів у виборчому праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Серія Право. Вип. 33, т. 1. С. 79-93.

7. Ставнійчук А.П. Місцевий референдум – пріоритетна форма прямої демократії у місцевому самоврядуванні. 2015. № 6. С. 24-28. URL: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1087%3A170915-17&catid=128%3A2-0915&Itemid=158&lang=ru

Тема № 11: Форма сучасних держав.

Семінарське заняття № 8: Форма сучасних держав.

Навчальна мета заняття: розкрити співвідношення сутності, змісту й форми держави. Розглянути різноманітність форм правління, політичних режимів сучасних зарубіжних державах та їх причини. Сформувати цілісне уявлення про форму територіального устрою в сучасних країнах. З'ясувати особливості територіального устрою України.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Форма держави: поняття, сутність.
2. Форма правління та її види.
3. Форма територіального устрою як елемент форми держави.
4. Державний (політичний) режим у сучасних країнах.

Методичні вказівки

При відповіді на перше питання варто виходити з того, що форма держави в найбільш загальному вигляді визначає, на яких принципах побудована і як територіально організована державна влада. Форма держави визначає структуру і принципи взаємовідносин основних органів держави (парламенту, уряду, глави держави), розподіл держави на складові частини і юридичний статус цих частин, а також методи діяльності держави і характер прямих і зворотних зв'язків із громадськістю. Необхідно дати визначення форми держави, пояснити причини її багатоманітності, дослідити класифікацію форм держави в конституційному праві.

Відповідь на друге питання теми передбачає вивчення такого елементу форми держави як форма правління, що розкриває організацію державної влади, правовий статус вищих органів держави (насамперед його глави), принципи взаємовідносин між ними, участь громадян у формуванні цих органів. Необхідно дати визначення поняття монархії як форми правління, визначити види монархій, проаналізувати їх ознаки. Розглянути таку форму правління, як республіка, визначити види республік, проаналізувати їх ознаки. Розкрити сутність нетипових форм державного правління, з'ясувати чинники, які обумовили їх появу, розглянути їх ознаки.

При відповіді на третє питання теми необхідно дати визначення форми територіального устрою. виділити види форм територіального устрою.

З'ясувати ознаки, які характеризують унітарну та федеративну форми територіального устрою. Необхідно згадати види автономій та розкрити їх зміст. Охарактеризувати ознаки України як унітарної держави; визначити поняття та дослідити систему адміністративно-територіального устрою України. На основі положень Конституції України проаналізувати засади територіального устрою України. Особлива увага має бути приділена питанню щодо тимчасово окупованих територій України.

При вивченні останнього питання, необхідно, насамперед, дати визначення державного режиму як одного з елементів форми держави, розглянути його види та ознаки.

Питання цільових виступів:

1. Україна як унітарна держава.
2. Види адміністративно-територіальних одиниць.
3. Автономія в Україні.
4. Сучасна монархія – особливості та перспективи розвитку.
5. Особливості передачі влади в абсолютних монархіях.

Теми рефератів:

1. Монархічна форма правління та її види (на прикладі окремих країн).
2. Республіканська форма правління та її види (на прикладі окремих країн).
3. Нетипові форми правління.
4. Основні риси зарубіжних федерацій (на прикладі різноманітних держав).
5. Автономія у зарубіжних країнах (на прикладі Італії, Фінляндії, Данії, Індії, Іспанії, КНР).
6. Адміністративно-територіальна реформа в Україні.
7. Загальна характеристика Закону України «Про столицю України – місто-герой Київ».

Література:

Основна:

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. (із змін.). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Про столицю України – місто-герой Київ: Закон України від 15 січня 1999 р. № 401-XIV (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/401-14>
3. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>
4. Конституційне право: підручник / МВС України. Харків. нац. ун-т внутр. справ: за заг. ред. О.С. Бакумова, Т.І. Гудзь, М.І. Марчука [О.С. Бакумов, Л.Д. Варунц, Т.І. Гудзь та ін.]; передм. М.І. Марчука. Харків, 2019. 484 с.
5. Конституційне право: навч. посіб. / МВС України. Харків. нац. ун-т внутр. справ: за заг. ред. М.І. Марчука [О.С. Бакумов, Л.Д. Варунц, Т.І. Гудзь та ін.]; передм. М.І. Марчука. Харків, 2017. 358 с.

6. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн: академічний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 461 с.

Додаткова:

1. Баєва Л.В., Назаренко П. Г. Класифікація принципів судової влади в Україні: загальнотеоретичний аналіз. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2017. Вип. 28. С. 19-21. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Nvmgu_jur_2017_28_7

2. Батанов О. В. Унітаризм як політичний та правовий феномен: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія політичні науки*. 2019. № 4. С. 20–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdonnupn_2019_4_5

3. Варунц Л.Д. Місцеве самоврядування Канади: загальна характеристика *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 1. С. 80-82. URL: <http://par-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/1.pdf>

4. Варунц Л.Д. Особливості конституційно-правового статусу глави держави у Канаді. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Вип. 3. С. 28–31 URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2017/3_2017.pdf

5. Варунц Л.Д. Федералізм Канади: загальна характеристика та проблемні питання *Virtus: Scientific Journal*. 2019. № 32 March 281 p., P. 242-246.

6. Цимбалістий Т. Інститут імпідменту в системі конституційно-правової відповідальності. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. № 2. С. 51-55. URL: <http://appj.tneu.edu.ua/index.php/appj/article/view/138>.

Тема № 12. Система органів державної влади в сучасних країнах

Семінарське заняття № 9: Система органів державної влади в сучасних країнах

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про організацію діяльності органів державної влади в сучасних країнах.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття й ознаки органів державної влади.
2. Принципи організації та діяльності органів державної влади.
3. Система органів державної влади в Україні.

Методичні вказівки

При вивченні даної теми необхідно виходити з того, що однією з ознак держави як політико-територіальної організації суспільства є влада, яка здійснюється державним апаратом на основі юридичних норм, що забезпечують захист і узгодження суспільних, трудових, індивідуальних інтересів.

При відповіді на перше питання необхідно з'ясувати поняття та ознаки органів державної влади. Слід приділити увагу специфічним ознакам, притаманним державній владі, завдяки яким можна характеризувати її як різновид публічної влади (державний характер, публічний характер, суверенний характер, універсальність, виключність прав на прийняття загальнообов'язкових правил поведінки, постійність та безперервність). Важливо зазначити, що органи державної влади здійснюють важливі інституційні повноваження, наділені значною контролюючою компетенцією щодо інших підсистем органів публічної влади. Державні органи виступають основними регуляторами суспільних відносин у всіх сферах суспільного життя, у тому числі й на регіональному та локальному рівнях.

Органи державної влади в сучасних державах є досить різноманітними з огляду на багатовекторність функцій держави. Важливо зазначити, що органи державної влади можна поділити на певні види. Слід провести класифікацію органів державної влади.

Відповідаючи на друге питання необхідно зазначити, що до числа чинників, що мають вирішальний вплив на функціонування і постійний розвиток державного апарату, як єдиної цілісної системи, входять загальні принципи побудови і функціонування різноманітних органів державної влади як складових частин державного апарату. Слід звернути увагу на те, що принципи організації та діяльності органів державної влади, як правило, знаходять своє закріплення в конституції та спеціальних законах. Їх можна поділити на дві групи: універсальні та спеціальні. При цьому не усі принципи універсального характеру щодо організації та діяльності органів державної влади (принцип суверенності та єдності системи органів державної влади, принцип визнання людини, її життя і здоров'я найвищою соціальною цінністю, принцип поділу влади, принцип законності та ін.) однаковою мірою можуть бути використані в умовах демократичного та недемократичного політичних режимів. Спеціальні принципи організації та діяльності органів державної влади є досить різноманітними і обумовлені специфікою кожного з них.

Розкриваючи третє питання необхідно зазначити, що усі органи державної влади України у своїй сукупності становлять єдину цілісну і внутрішньо узгоджену систему, чим забезпечується ефективне функціонування державного механізму в цілому. Слід розкрити систему органів державної влади в Україні, що здійснюється на засадах поділу її на законодавчу, виконавчу та судову. Варто звернути увагу на те, що існують окремі органи, які не можуть бути віднесені до жодної окремої гілки влади, зокрема, органи прокуратури. Крім того, складовими системи органів державної влади є контрольно-наглядові органи, до яких належать: Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Рахункова палата України, Центральна виборча комісія тощо. Винятково важливу функцію держави у сфері забезпечення безпеки і правопорядку відіграють правоохоронні органи.

Злагоджена взаємодія органів державної влади різних рівнів як між собою, так і з інститутами громадянського суспільства дозволить ефективно виконувати функції держави.

Питання цільових виступів:

1. Поняття та види глави держави.
2. Функції та компетенція уряду.
3. Правовий статус депутатів парламенту.
4. Класифікація органів судової влади.
5. Гарантії діяльності суддів.
6. Конституційна скарга як засіб захисту прав людини.

Теми рефератів:

1. Місце і роль глави держави в системі державних інституцій.
2. Конституційно-правовий статус Кабінету Міністрів України.
3. Конституційно-правовий статус Верховної Ради України.
4. Судова система України. Конституційно-правовий статус судів загальної юрисдикції в Україні.

Література:

Основна:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. (із змін.). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 р. № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>
3. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII (із змін.) URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/794-18>
4. Про статус народного депутата України: Закон України від 17 листопада 1992 р. № 2790-XII (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2790-12>
5. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 р. № 776/97-ВР (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр>
6. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 р. № 1861-VI (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>
7. Про Рахункову палату: Закон України від 2 липня 2015 р. № 576-VIII.(із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/576-19>
8. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV(із змін.). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>
9. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII (із змін.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
10. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580 VIII (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
11. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>
12. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

14. Конституційне право: підручник / МВС України. Харків. нац. ун-т внутр. справ: за заг. ред. О.С. Бакумова, Т.І. Гудзь, М.І. Марчука [О.С. Бакумов, Л.Д. Варунц, Т.І. Гудзь та ін.]; передм. М.І. Марчука. Харків, 2019. 484 с.

15. Конституційне право: навч. посіб. / МВС України. Харків. нац. ун-т внутр. справ: за заг. ред. М.І. Марчука [О.С. Бакумов, Л.Д. Варунц, Т.І. Гудзь та ін.]; передм. М.І. Марчука. Харків, 2017. 358 с.

16. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн: академічний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 461 с.

Додаткова:

1. Динник І. П. Депутатська етика для парламентарів: європейський досвід та Україна. *Економіка та держава. Серія державне управління*. 2017. № 2. С. 12–15.

2. Марценко Н.С. Теоретико-правове дослідження поняття, сутності та ознак державного управління. *Теорія і практика правознавства*. 2017. Вип. 2 (12). С. 1–8. URL: 113400-Article%20Text-252445-1-10-20171219.PDF

3. Марчук М. І., Коломієць Ю. М. Компетенція Президента Республіки Польща щодо охорони її суверенітету, незалежності і територіальної цілісності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 3. С. 326–330. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/14775>

4. Супрун В. Зарубіжний досвід організації взаємодії органів законодавчої і виконавчої влади. *Актуальні проблеми політики*. 2017. С. 121–125. URL: <http://dspace.kspu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/2664>

5. Ткаля О. Шелудько А. Загальні принципи організації та діяльності державного апарату. *Конституційне право*. 2019. № 11. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/11/48.pdf>

Практичне заняття

Навчальна мета заняття: поглибити знання здобувачів про структуру, принципи організації та діяльності органів державної влади, а також розглянути практичні аспекти їхньої взаємодії та регулювання суспільних відносин.

Кількість годин – 2 год.

Місце проведення – навчальна аудиторія (згідно з розкладом занять).

Навчальні питання

1. Конституційно-правовий статус Президента України.
2. Верховна Рада України як єдиний орган законодавчої влади.
3. Кабінет Міністрів України в системі органів виконавчої влади.
4. Конституційний Суд України в системі вищих органів влади Української держави.

Письмові завдання

1. Охарактеризуйте, як органи державної влади різних країн адаптуються до глобальних викликів, таких як цифрова революція, екологічні кризи та

міграційні кризи. Які інноваційні стратегії та технології вони впроваджують для підвищення ефективності?

2. Розгляньте, як цифровізація впливає на механізми взаємодії та координації між органами державної влади на різних рівнях управління. Як технології впливають на процеси прийняття рішень та контрольну діяльність?

3. Проаналізуйте конкретні приклади діяльності та взаємодії органів державної влади в Україні. Які основні виклики та проблеми виникають у процесі реформування та євроінтеграційних процесів?

Обґрунтуйте свою відповідь.

4. Задача. Громадянська організація в Україні, яка працює над питаннями електронної демократії, стикається з проблемами взаємодії з органами публічної влади в цифровому середовищі. Організація виявила, що акцент в електронній державі робиться переважно на наданні державних послуг, а не на розвитку електронної демократії. Також вона відзначає відсутність системної взаємодії та дієвих механізмів співпраці між публічною владою та інститутами громадянського суспільства.

Організація вирішила ініціювати низку заходів та пропозицій з метою покращення ситуації та розвитку електронної демократії в Україні, включаючи використання інформаційного представництва через соціальні платформи в Інтернеті.

1) Які конкретні заходи та пропозиції може розробити та внести громадянська організація для покращення взаємодії з органами публічної влади в цифровому середовищі?

2) Через які органи державної влади та процедури організація повинна пройти, щоб ініціювати та реалізувати свої пропозиції?

3) Які можливі перешкоди та ризики може зустріти організація на шляху реалізації своїх ініціатив, з урахуванням особливостей цифрової комунікації та становлення електронної демократії в Україні?

Відповіді на ці питання повинні базуватися на аналізі сучасного стану взаємодії органів державної влади та громадянського суспільства в цифровому середовищі в Україні, а також на вивченні відповідного законодавства та теоретичних концепцій електронної демократії.

План проведення заняття

I. Порядок проведення вступу до заняття.

У вступній частині заняття формулюється мета заняття: аналіз адаптаційних стратегій органів державної влади та роль громадянського суспільства в сучасних державах. Обговорюються ключові виклики, такі як цифрова революція, екологічні кризи та міграційні потоки, та їх вплив на функціонування державних органів. Підкреслюється значимість інноваційних стратегій та технологій для підвищення ефективності управління.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Опанування матеріалу здійснюється через детальне обговорення курсантами, під наглядом викладача, адаптаційних стратегій органів державної влади та впливу цифровізації на механізми взаємодії між ними. Акцентується

увага на аналізі конкретних кейсів України та ролі громадянського суспільства в інтеракції з органами влади. Відповіді на навчальні питання та вирішені казуси мають бути представлені у письмовій формі з посиланням на релевантні документи та практики.

Особлива увага приділяється дослідженню інноваційних технологій та їхнього впливу на процеси прийняття рішень в органах державної влади. Розглядаються практичні приклади з України, аналізуються виклики та проблеми, що виникають у контексті реформування та євроінтеграційних процесів.

Курсанти активно залучаються до дискусій, аналізу ситуацій та кейс-стаді, розробляють власні стратегії вирішення проблем. Заняття включає групові та індивідуальні форми роботи, моделювання практичних ситуацій, а також можливість взаємодії з практичними працівниками в галузі.

Для поточного контролю рівня знань курсантів використовуються тестові завдання та інші форми перевірки. В кінці заняття планується підведення підсумків та обговорення отриманих результатів.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

У заключній частині заняття підводяться підсумки обговорення, визначаються ключові висновки та рекомендації щодо адаптації стратегій органів державної влади та ролі громадянського суспільства. Обговорюється можливість застосування отриманих знань у практичній діяльності.

Література:

Основна:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. (із змін.). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 р. № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>
3. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII (із змін.) URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/794-18>
4. Про статус народного депутата України: Закон України від 17 листопада 1992 р. № 2790-XII (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2790-12>
5. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 р. № 776/97-ВР (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр>
6. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 р. № 1861-VI (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>
7. Про Рахункову палату: Закон України від 2 липня 2015 р. № 576-VIII.(із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/576-19>
8. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV(із змін.). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>

9. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII (із змін.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

10. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580 VIII (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

11. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>

12. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

14. Конституційне право: підручник / МВС України. Харків. нац. ун-т внутр. справ: за заг. ред. О.С. Бакумова, Т.І. Гудзь, М.І. Марчука [О.С. Бакумов, Л.Д. Варунц, Т.І. Гудзь та ін.]; передм. М.І. Марчука. Харків, 2019. 484 с.

15. Конституційне право: навч. посіб. / МВС України. Харків. нац. ун-т внутр. справ: за заг. ред. М.І. Марчука [О.С. Бакумов, Л.Д. Варунц, Т.І. Гудзь та ін.]; передм. М.І. Марчука. Харків, 2017. 358 с.

16. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн: академічний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 461 с.

Додаткова:

1. Динник І. П. Депутатська етика для парламентарів: європейський досвід та Україна. *Економіка та держава. Серія державне управління*. 2017. № 2. С. 12–15.

2. Марценко Н.С. Теоретико-правове дослідження поняття, сутності та ознак державного управління. *Теорія і практика правознавства*. 2017. Вип. 2 (12). С. 1–8. URL: [113400-Article%20Text-252445-1-10-20171219.PDF](https://dpspace.kspu.kr.ua/xmlui/bitstream/123456789/2664)

3. Марчук М. І., Коломієць Ю. М. Компетенція Президента Республіки Польща щодо охорони її суверенітету, незалежності і територіальної цілісності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 3. С. 326–330. URL: <https://dpspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/14775>

4. Супрун В. Зарубіжний досвід організації взаємодії органів законодавчої і виконавчої влади. *Актуальні проблеми політики*. 2017. С. 121–125. URL: <http://dpspace.kspu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/2664>

5. Ткаля О. Шелудько А. Загальні принципи організації та діяльності державного апарату. *Конституційне право*. 2019. № 11. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/11/48.pdf>

Тема № 21: Територіальна організація публічної влади у сучасних державах.

Семінарське заняття № 10: Територіальна організація публічної влади у сучасних державах: загальна характеристика.

Навчальна мета заняття: з'ясувати поняття та сутність територіальної організації публічної влади у сучасних державах, ознайомитися з основними підходами до питання організації публічної влади у зарубіжних країнах;

визначити основні риси територіальної організації публічної влади в унітарних та федеративних державах, системи здійснення публічної влади на місцях.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття та сутність територіальної організації публічної влади.
2. Основні риси територіальної організації публічної влади в унітарних та федеративних державах.
3. Системи здійснення публічної влади на місцях.
4. Загальнотеоретичні аспекти організації місцевого самоврядування.

Методичні вказівки

При вивченні теми необхідно виходити з того, що у більшості сучасних держав управління всіма справами на місцях здійснюють спеціальні органи місцевого самоврядування, що формуються на основі загального, рівного й прямого виборчого права при таємному голосуванні, а також спеціально призначеними з центру органами місцевого управління.

Розкриваючи перше питання плану необхідно почати зі з'ясування розбіжностей між органами місцевого управління та самоврядування. Необхідно дати визначення місцевого самоврядування, з'ясувати його сутність та розкрити головні ознаки такі, як виборність та самостійність у вирішенні питань місцевого значення. При цьому варто пам'ятати, що концепція місцевого самоврядування виходить насамперед із того, що місцеві співтовариства населення є одним з основних елементів будь-якого демократичного режиму, а право громадян на участь в управлінні суспільними справами є складовою демократичних принципів побудови більшості сучасних держав. Сила й вплив органів місцевого самоврядування в різних країнах відображають ступінь демократизму існуючого політичного режиму. Ці органи виникли й розвивалися як пряма протиположна абсолютній владі центру. Далі необхідно визначити, що представляє собою місцеве управління, а також показати у чому полягає його відмінність від місцевого самоврядування.

Аналізуючи друге питання плану, варто звернути увагу на той факт, що у державній організації країн адміністративно-територіальний устрій відіграє двояку роль. По-перше, відповідно до нього будується система місцевих органів загальнодержавної адміністрації, що представляють уряд, різні міністерства й департаменти. По-друге, адміністративно-територіальний поділ визначає систему виборних органів місцевого управління. Необхідно розкрити: основні риси територіальної організації публічної влади в унітарних державах; особливості здійснення влади в автономних утвореннях; основні риси територіальної організації публічної влади у федеративних державах.

При відповіді на третє питання теми необхідно пам'ятати, що системи, порядок формування і функціонування органів виконавчої влади держави, які здійснюють місцеве управління, та органів місцевого самоврядування в сучасних країнах є різними, залежно від чого розрізняють основні моделі організації публічної влади на місцях: англосаксонську (англоамериканську),

романогерманську (континентально-європейську) і радянську. За наявності загальних моделей організації публічної влади на місцях, у тому числі місцевого самоврядування, у кожній країні вона має свої особливості, причому в одній країні можуть використовуватися кілька різновидів однієї і тієї самої моделі. Необхідно розглянути сутність кожної із систем здійснення публічної влади на місцях, виокремити їх характерні риси.

Необхідно розкрити зміст місцевого самоврядування як однієї з основ конституційного ладу будь-якої демократичної держави, як форми народовладдя, форми децентралізації публічної влади та як самостійної підсистеми публічної влади, відмінної від державної. Крім того, необхідно проаналізувати ознаки місцевого самоврядування.

При відповіді на наступне питання варто виходити з того, що науковий потенціал самоврядницької ідеї розкривається в сукупності теоретичних конструкцій, базових юридичних понять та категорій, які сприяють оформленню відповідних теорій місцевого самоврядування. Необхідно послідовно розкрити сутність кожної з концепцій: державницької, громадівської, теорії муніципального дуалізму та ін.; дослідити їх переваги та недоліки. Необхідно пам'ятати, що в основі організації місцевого самоврядування важливу роль відіграють його принципи. Слід охарактеризувати принципи місцевого самоврядування, які знайшли своє закріплення в Європейській хартії місцевого самоврядування, Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні». Необхідно дати визначення гарантій місцевого самоврядування, розкрити зміст загальних та спеціальних (юридичних) гарантій місцевого самоврядування.

Визначити поняття системи місцевого самоврядування, охарактеризувати її елементи.

На основі вивченого матеріалу доцільно визначити основні риси територіальної організації публічної влади в Україні та зробити висновок щодо існуючої системи здійснення публічної влади в нашій державі.

Питання цільових виступів:

1. Поняття, види і ознаки органів публічної влади.
2. Система органів публічної влади.
3. Поняття і ознаки місцевого самоврядування в Україні.
4. Гарантії місцевого самоврядування.
5. Система органів місцевого самоврядування.
6. Принципи місцевого самоврядування в Україні.

Теми рефератів:

1. Принципи організації й діяльності органів публічної влади.
2. Територіальна організація публічної влади в унітарних державах (на прикладі окремих держав).
3. Територіальна організація публічної влади у федеративних державах (на прикладі окремих держав).

4. Адміністративно-територіальний устрій і територіальна основа діяльності органів публічної влади в Україні.
5. Територіальна громада як первинний суб'єкт місцевого самоврядування.
6. Форми й методи діяльності місцевого самоврядування.
7. Загальнотеоретичні аспекти організації місцевого самоврядування в Україні.
8. Конституційно-правовий статус місцевих рад в Україні.
9. Представницькі органи місцевого самоврядування: їх система і порядок формування.

Література:

Основна:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. (із змін.). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
3. Конституція Автономної Республіки Крим від 21 жовтня 1998 р., затв. Законом України від 23 грудня 1998 р. № 350-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 5-6. Ст. 43.
4. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>
5. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII (зі змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/889-19>
6. Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 р. № 396-IX (із змін.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>
7. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11 липня 2002 р. № 93-IV (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/93-15>
8. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні: підручник. Харків: Право, 2017. 390 с.
9. Конституційне право: підручник / МВС України. Харків. нац. ун-т внутр. справ: за заг. ред. О.С. Бакумова, Т.І. Гудзь, М.І. Марчука [О.С. Бакумов, Л.Д. Варунц, Т.І. Гудзь та ін.]; передм. М.І. Марчука. Харків, 2019. 484 с
10. Конституційне право: навч. посіб. / МВС України. Харків. нац. ун-т внутр. справ: за заг. ред. М.І. Марчука [О.С. Бакумов, Л.Д. Варунц, Т.І. Гудзь та ін.]; передм. М.І. Марчука. Харків, 2017. 358 с.

Додаткова:

1. Варунц Л.Д. Особливості конституційно-правового статусу глави держави у Канаді. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Вип. 3. С. 28–31. URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2017/3_2017.pdf
2. Варунц Л.Д. Місцеве самоврядування Канади: загальна характеристика *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 1. С. 80-82. URL: <http://par-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/1.pdf>
3. Варунц Л.Д. Федералізм Канади: загальна характеристика та проблемні питання *Virtus: Scientific Journal*. 2019. № 32 March 281 p. P. 242–246.

4. Волошина Я. Місцеве самоврядування: теорії походження та їх реалізація. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 3. С. 117-122.

5. Динник І. П. Депутатська етика для парламентарів: європейський досвід та Україна. *Економіка та держава. Серія державне управління*. 2017. № 2. С. 12-15.

6. Трачук П. А. Місцеве самоврядування у системі публічної влади України. *Закарпатські правові читання*. 2017. Т. 1. С. 176-180. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/13600.pdf>

7. Шемшученко Ю.С., Батанов О.В. Правова позиція щодо статусу Автономної Республіки Крим. URL: http://www.google.com.ua/url?url=http://idpnan.org.ua/images/files/pravova_pozicija_shodo_statusu_avtonomnoii_respubliki_krim.doc&rct=j&q=&esrc=s&sa=U&ved=0ahUKEwi9_ISws7nKUAhVDmHIKHdcvAxk4ChAWCCkwBA&usg=AFQjCNECUeoQqgQFO_zm4YNA29uPHyXuyg

3. Інформаційне та методичне забезпечення

Рекомендована література:

3.1. Основна

Нормативно-правові акти:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. (із змін.). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

2. Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 38. Ст. 502.

3. Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 року № 396-IX (зі змін.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>

4. Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 р. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 53. Ст. 799

5. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1990. № 31. Ст. 429.

6. Загальне положення про міністерство, інший центральний орган державної виконавчої влади, затв. Указом Президента України від 12 березня 1996 р. № 179/96 URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=179/96>

7. Конституція Автономної Республіки Крим від 21 жовтня 1998 р., затв. Законом України від 23 грудня 1998 р. № 350-XIV Відомості Верховної Ради України. 1999. № 5-6. Ст. 43.

8. Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим: Закон України від 10 лютого 1998 р. № 90/98-ВР (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/90/98-вр>

9. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР (зі змін.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>

10. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 р. № 586-XIV (зі змін.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14>

11. Про Раду міністрів Автономної Республіки Крим: Закон України від 16 червня 2011 р. № 3530-VI (зі змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3530-17>
12. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 5 березня 1998 р. № 183/98-ВР (зі змінами). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр>
13. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 7 червня 2001 р. № 2493-III (зі змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2493-14>
14. Про статус народного депутата України: Закон України від 17 листопада 1992 р. № 2790-XII (зі змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2790-12>
15. Про столицю України – місто-герой Київ: Закон України від 15 січня 1999 р. № 401-XIV (зі змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/401-14>
16. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 р. № 776/97-ВР (із змін.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр>
17. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 8 липня 2011 р. № 3671-VI (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>
18. Про національні меншини (спільноти) України: Закон України від 13 грудня 2022 р. № 2827-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#n153>
19. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 26 січня 2021 року № 1135-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text>
20. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV (із змін.). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>
21. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>
22. Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2365-III (із змін.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>
23. Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27 квітня 2021 р. № 1414-IX (із змін.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>
24. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 року № 987-XII (із змін.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>
25. Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 р. № 2235-III (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>
26. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/889-19>
27. Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 р. № 3855-XII (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>

28. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 5 лютого 2015 р. № 157-VIII (із змін.). URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/157-19>
29. Про медіа: Закон України від 13 грудня 2022 р. № 2849-IX (із змін.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>.
30. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
31. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII (змін.). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/794-18>
32. Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 4 квітня 1995 р. № 116/95-ВР (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/116/95-вр>
33. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>
34. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
35. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22 вересня 2011 р. № 3773-VI (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>
36. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 р. № 1861-VI (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>
37. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11 липня 2002 р. № 93-IV (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/93-15>
38. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
39. Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 30 червня 2004 р. № 1932-VI (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1932-15/page2>
40. Про військово-цивільні адміністрації: Закон України від 3 лютого 2015 р. № 141-VIII (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/141-19>
41. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12 листопада 2015 р. № 794-VIII. (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/794-19>
42. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>
43. Про захист персональних даних: Закон України від 1 червня 2010 р. № 2297-VI (із змін.). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>
44. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1698-VII (зі змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>
45. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18/page7>
46. Про Рахункову палату: Закон України від 2 липня 2015 р. № 576-VIII (в ред. Закону від 04.02.2019 № 2478-VIII). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/576-19>
47. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 р. № 3166-VI (із змін.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17>

48. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 9 грудня 2010 р. № 1085/2010 (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010>

49. Про систему центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 15 грудня 1999 р. № 1572/99 (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1572/99>

50. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>

51. Про забезпечення права на справедливий суд: Закон України від 12 лютого 2015 р. № 192-VIII (із змін.). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192-19>

52. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 р. № 2866-IV (із змін.). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>

53. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 6 вересня 2012 р. № 5207-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>

54. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 р. № 1861-VI (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>

55. Про корінні народи України: Закон України від 1 липня 2021 р. № 1616-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1616-20#Text>

56. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII (із змін.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

57. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 р. № 2704-VIII (зі змін.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>

Підручники та навчальні посібники:

58. Державне будівництво і місцеве самоврядування: посіб. для підгот. до іспиту. Харків: Право, 2019. 211 с.

59. Дотримання прав людини в правоохоронній діяльності: навч. посіб.. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 319 с.

60. Конституційне право: підручник / МВС України. Харків. нац. ун-т внутр. справ: за заг. ред. О.С. Бакумова, Т.І. Гудзь, М.І. Марчука [О.С. Бакумов, Л.Д. Варунц, Т.І. Гудзь та ін.]; передм. М.І. Марчука. Харків, 2019. 484 с.

61. Конституційне право України: підручник / Т. М. Слінько, Л. І. Летнянчин, Ф. В. Веніславський та ін.; за заг. ред. Т. М. Слінько. Харків: Право, 2020. 592 с.

62. Нестерович В.Ф. Практикум з Конституційного права України. Київ: Ліра-К, 2018. 639 с.

63. Порівняльне конституційне право: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 327 с.

64.Совгиря О.В. Конституційне право України. Повний курс: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 554 с.

65.Савчин, М.В. Порівняльне конституційне право: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 327 с.

66. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн: академічний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 461 с.

3.2. Додаткова:

1. Андрусів Л. М. Оприлюднення нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2019. Вип. 84. С. 3–9.

2. Андрусів Л. М. Техніко-юридичні правила оприлюднення нормативно-правових актів Президента України. *Приватне та публічне право*. 2020. № 1. С. 3–7. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/17117/1/3.pdf>

3. Афанасенко С. І. Конституційні гарантії прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 3. С. 3–5.

4. Бакаянова Н. М., Кубаєнко А. В., Свида О. Г. Організація діяльності Національної поліції України та оперативних підрозділів: навчально-методичний посібник (для здобувачів вищої освіти денної форми навчання) / Н. М. Бакаянова, А. В. Кубаєнко, О. Г. Свида. Одеса : Фенікс, 2020. 251 с.

5. Бакумов О. Відповідальність Парламенту України в системі юридичної відповідальності держави: конституційно-правовий аналіз. *Право України*. 2019. № 7. С. 198–217. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/4/part_1/5.pdf

6. Бакумов О. С. До питання про якість законів у контексті відповідальності парламенту. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. Республіка Молдова, August 2019. Nr. 4 (38). С. 25–31.

7. Бакумов О.С., Марчук М.І., Гудзь Т.І., Венглінський О.О. Інформація: до питання про змістову еволюцію терміна. *Право і безпека*. 2021. № 3 (82). С. 19-28. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/3ac1f873-ad47-402c-909a-d859a417ddbf/download>.

8. Бакумов О. С. Проблематика юридичної відповідальності держави в позиціях Конституційного Суду України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 2, т. 1. С. 3–11.

9. Батан Ю.Д., Стаднік О.І. Реформування систем місцевих виборів в Україні в контексті європейського досвіду. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. Вип. 73. С. 32–43. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2020/02/batan_stadnik_73.pdf

10. Батанов О. В. Унітаризм як політичний та правовий феномен: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Серія політичні науки. 2019. № 4. С. 20–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdonnupn_2019_4_5

11. Баєва Л.В., Назаренко П. Г. Класифікація принципів судової влади в Україні: загальнотеоретичний аналіз. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. Вип. 28. С. 19-21.

URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Nvmgu_jur_2017_28_7

12. Берченко Г. В. Декомунізація в Україні: конституційно-правові аспекти. *Форум права*. 2017. № 4. С. 13-23. URL: http://nbuv.gov.ua/u/jrn/fp_index.htm_2017_4_4

13. Брисковська О. М., Грига М. А. Аспекти забезпечення гендерної рівності в органах поліції // Розуміння маскуліності та гендерної рівності в секторі безпеки України та представлення результатів дослідження: *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (Київ, 25 березня 2021 року). Київ. 2021. С. 47-49. URL: https://www.naiau.kiev.ua/files/zakon_ukr/gender/2021_03_25/konf_250321.pdf

14. Буковинська Н. Гендерна рівність: шлях до успіху чи загроза майбутньому? *Конституційне право*. 2017. № 3. С. 191–194 URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/3/43.pdf>

15. Буханевич О. М., Івановська А. М. Конституційний контроль як вид державного контролю: змістовно-функціональна характеристика. *Публічне право*. 2019. № 4 (36). С. 9–18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2019_4_3.

16. Варунц Л.Д. Конституційно-правове становище корінних народів Канади: проблемні питання. *Вісник Національного університету імені Каразіна. Серія «Право»*. 2018. Вип. 25. С. 48-53 URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/issue/view/787/957>

17. Варунц Л.Д. Місцеве самоврядування Канади: загальна характеристика. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 1. С. 80-82 URL: <http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/1.pdf>

18. Варунц Л.Д. Особливості конституційно-правового статусу глави держави у Канаді. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. Науковий збірник. 2017. Вип. 3. С. 28–31 URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2017/3_2017.pdf

19. Варунц Л.Д. Федералізм Канади: загальна характеристика та проблемні питання. *Virtus: Scientific Journal*. 2019. № 32 March 281 p., p. 242-246. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/5531>

20. Волошина Я. Місцеве самоврядування: теорії походження та їх реалізація. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 3. С. 117-122.

21. Грицай І. Принцип гендерної рівності: вітчизняний досвід і міжнародні стандарти. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/2076/1/2%20%D0%93%D1%80%D0%B8%D1%86%D0%B0%D0%B9.pdf>

22. Гудзь Л., Гудзь Т. Принцип загального виборчого права: міжнародні стандарти та перспективи законодавчої реалізації в Україні. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2020. С. 30–39. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/16370>

23. Гудзь Т. І., Мальцев В. В. Міжнародні стандарти права на достатній життєвий рівень та їх вплив на законодавство України. *Право і безпека*. 2022. № 4 (87). С. 94-107. URL:

https://dspace.univd.edu.ua/bitstream/handle/123456789/15671/Mizhnarodni%20standarty_Hudz_Maltsev_2022.pdf?sequence=1.

24. Динник І. П. Депутатська етика для парламентарів: європейський досвід та Україна. Економіка та держава. *Серія державне управління*. 2017. № 2. С. 12-15.

25. Дрьомов С. В. Інститут громадянства як регулятор впливу на стан забезпечення національної безпеки України: аналіт. доп. Київ: НІСД, 2017. 52 с. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Institut_Gromadyanstva_Print_Bleed=3mm-b18af.pdf

26. Желих Н. М. Зарубіжний досвід взаємодії гілок державної влади (Великобританія, Франція, Німеччина, США). URL: http://academy.gov.ua/ej/ej8/doc_pdf/zhelyh.pdf

27. Заборовський В.В. Місце і роль адвокатури у механізмі здійснення правосуддя в Україні. *Конституційно-правові академічні студії*. 2017. Вип. 2. С. 51-60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kpac_2017_2_8

28. Івановська А. М. Розмежування судового та конституційного контролю: теоретико-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 234–237. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2020/58.pdf

29. Кардаш А. В. Інформація про особу та персональні дані: окремі аспекти співвідношення. *Форум права*. 2017. № 4. С. 87-92. URL: http://nbuv.gov.ua/ujrnf/index.htm_2017_4_15

30. Конституційні засади сучасного державотворення: навч. посіб. у питаннях і відповідях. Харків: Право, 2017. 303 с.

31. Кінаш А.Б. Міжнародно-правові акти про принципи громадянства та їх дія на тимчасово окупованій території України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 393-404. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2018_1_35

32. Кінаш Н. Б. Принципи громадянства як фактор забезпечення національної безпеки України. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 2. С. 63–66.

33. Ключковський Ю.Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні. Київ: Ваіте, 2018. 908 с.

34. Коломієць Ю. М. Проблема конституційного регулювання промугації законів Президентом України. *Конституція України: ціннісний вимір 25-річного досвіду державотворення та правотворення : Міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 23 червня 2021 р.) / КНУ ім. Т. Шевченка. Київ, 2021. С. 221–224.

35. Коцур В. В. Національні меншини України в контексті суспільно-політичних трансформацій 90-х рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст.: монографія. Переяслав-Хмельницький, (Київ. обл.): Домбровська Я. М., 2019. 594 с. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/natsionalni_menshyny_ukrainy-1.pdf

36. Кресіна І. Етнокультурна автономія як політико-правовий інститут захисту прав національних меншин. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса*

НАН України. 2020. Вип. 3–4 (99–100). С. 204–223. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/06/kresina_etnokulturna.pdf.

37. Марценко Н.С. Теоретико-правове дослідження поняття, сутності та ознак державного управління. *Теорія і практика правознавства*. 2017. Вип. 2 (12). С. 1-8. URL: [113400-Article%20Text-252445-1-10-20171219.PDF](https://doi.org/10.25244/252445-1-10-20171219)

38. Мельничук О. П. Відокремлення держави та релігійних організацій в сучасних умовах державотворення: правова природа, зміст та види. *Правова позиція*. 2020. № 2 (27). С. 178–182. URL: <http://legalposition.umsf.in.ua/archive/2020/2/34.pdf>

39. Міжнародні засоби захисту прав та свобод людини і громадянина: матеріали Всеукраїнського науково-практичного круглого столу, 06 березня 2018 року. м. Ірпінь, УДФС України, 2018 р. 232 с.

40. Пальчук В. Громадянство України: підстави його набуття і припинення в сучасному контексті. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=849:status-gromadyanina&catid=8&Itemid=350

41. Рябовол Л.Т. Засади конституційного ладу України як предмет дослідження: обґрунтування необхідності впорядкування термінологічного апарату. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2 С. 49-52 URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/516806.pdf>

42. Супрун В. Зарубіжний досвід організації взаємодії органів законодавчої і виконавчої влади. *Форум права*. 2017. С. 121-125. URL: <http://dspace.kspu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/2664>

43. Ткаля О. Шелудько А. Загальні принципи організації та діяльності державного апарату. *Конституційне право*. 2019. № 11. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/11/48.pdf>

44. Трачук П. А. Місцеве самоврядування у системі публічної влади України. *Закарпатські правові читання*. 2017. Т. 1. С. 176-180. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/13600.pdf>

45. Федоренко В. Завдання та функції конституційного права як галузі конституційного права. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2021. № 1 (93). С. 80–89.

46. Федоренко В. Л. Система конституційного права: поняття та генезис. *Право і суспільство*. 2020. № 4. С. 35–46. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2020/4_2020/8.pdf

47. Філіпська Н.О. Реалізація конституційного права на працю особами з обмеженими можливостями. *Конституційно-правові академічні студії*. 2018. № 2. С. 70-78 URL: <http://konstlegalstudies.com.ua/wp-content/uploads/2020/08/2-2018.pdf>

48. Філіпська Н.О. Гарантії реалізації виборчих прав осіб з обмеженою внаслідок психоінтелектуальних вад дієздатністю. *Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)*. 2019. № 3. С. 95-99.

49. Цимбалістий Т. Інститут імпідменту в системі конституційно-правової відповідальності. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. № 2. С. 51-55. URL: <http://appj.tneu.edu.ua/index.php/appj/article/view/138>.

50. Шапенко Л. О., Райчук М. В. Принципи правового забезпечення судової влади в умовах євроінтеграції України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. № 5 (34). С. 24–30. URL: <http://pyuv.onua.edu.ua/index.php/pyuv/article/view/640>.

51. Шемшученко Ю.С., Батанов О.В. Правова позиція щодо статусу Автономної Республіки Крим. URL: http://www.google.com.ua/url?url=http://idpnan.org.ua/images/files/pravova_pozicija_shodo_statusu_avtonomnoii_respubliki_krim.doc&rct=j&q=&esrc=s&sa=U&ved=0ahUKEwi9_ISws7nKUAhVDmHIKHdcvAxl4ChAWCCkwBA&usg=AFQjCNECUeoQqgQFO_zm4YNA29uPHyXuyg

52. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України с прав людини. Про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/>

3.3. Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – <http://portal.rada.gov.ua/>.
2. Офіційний сайт Рахункової палати України – <http://www.ac-rada.gov.ua>.
3. Офіційний сайт Конституційного Суду України – <http://www.ccu.gov.ua>.
4. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України – <http://www.kmu.gov.ua/control/>.
5. Офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України – <http://www.ombudsman.kiev.ua>.
6. Офіційне інтернет-представництво Президента України – <http://www.president.gov.ua/>.
7. Офіційний сайт Ради національної безпеки і оборони України – <http://www.rainbow.gov.ua>.